

КОВАЛЬ М. П.,
кандидат юридичних наук,
суддя П'ятого апеляційного
адміністративного суду
ORCID 0009-0005-4781-643

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.117>

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ДОКТРИНИ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

В статті досліджено дослідити понятійно-категоріальний апарат доктрини адміністративного судочинства. Понятійно-категоріальний апарат є фундаментальною складовою будь-якої правової доктрини, а в контексті адміністративного судочинства він виконує ключову функцію у забезпеченні наукової систематизації знань, правотворчої ясності, нормативної визначеності та правозастосовної передбачуваності. Адміністративне судочинство як складова частина публічного права регулює особливий тип суспільних правовідносин - спори між фізичними чи юридичними особами з одного боку і суб'єктами владних повноважень з іншого і тому потребує чітко окресленого, системного, стабільного і водночас гнучкого понятійно-категоріального апарату.

Визначено, що понятійно-категоріальний апарат адміністративного судочинства є не лише системою термінів і дефініцій, а глибоким рефлексивним інструментом юридичної науки, що покликаний не тільки точно виражати правову дійсність, а й сприяти її ефективному нормативному врегулюванню та забезпеченню правової визначеності в межах адміністративного процесу

Наголошено, що ефективність адміністративного судочинства значною мірою залежить від якості понятійного апарату, який має бути юридично точним, концептуально цілісним, логічно узгодженим і адаптованим до сучасних правових реалій, а систематизація, гармонізація та стандартизація основних категорій адміністративної юстиції мають стати предметом як законодавчої роботи, так і наукової доктрини. Зокрема, доцільно розглянути можливість доповнення Кодексу адміністративного судочинства України окремим розділом або додатком, що містив би тлумачення ключових термінів, що використовуються у тексті кодексу, а також створення єдиної доктринальної бази тлумачень у формі правових позицій Верховного Суду, яка б мала нормативне значення. Водночас, доцільно забезпечити узгодження термінології КАС України з іншими галузевими кодексами і законами, особливо в частині, що стосується регулювання компетенції органів влади, статусу учасників процесу та предмета оскарження.

Ключові слова: система адміністративного судочинства, доктрина, правосуддя, суди, публічне адміністрування, доктрини, права людини, суддя, адміністративне право, адміністративне судочинство.

Koval M. P. Conceptual-categorical apparatus of the doctrine of administrative judicial procedure

The article explores the conceptual and categorical apparatus of the doctrine of administrative justice. The conceptual and categorical apparatus is a fundamental component of any legal doctrine, and in the context of administrative justice it performs a key function in ensuring the scientific systematization of knowledge, law-making

clarity, regulatory certainty, and law-enforcement predictability. Administrative justice, as a component of public law, regulates a special type of public legal relations - disputes between individuals or legal entities on the one hand and subjects of power on the other, and therefore requires a clearly defined, systematic, stable and at the same time flexible conceptual and categorical apparatus.

It is determined that the conceptual and categorical apparatus of administrative justice is not only a system of terms and definitions, but a deep reflective tool of legal science, which is designed not only to accurately express legal reality, but also to contribute to its effective normative regulation and ensuring legal certainty within the administrative process.

It is emphasized that the effectiveness of administrative justice largely depends on the quality of the conceptual apparatus, which must be legally accurate, conceptually coherent, logically consistent and adapted to modern legal realities, and the systematization, harmonization and standardization of the main categories of administrative justice should become the subject of both legislative work and scientific doctrine. In particular, it is advisable to consider the possibility of supplementing the Code of Administrative Procedure of Ukraine with a separate section or appendix containing interpretations of key terms used in the text of the code, as well as creating a single doctrinal base of interpretations in the form of legal positions of the Supreme Court, which would have normative significance. At the same time, it is advisable to ensure the harmonization of the terminology of the CAS of Ukraine with other industry codes and laws, especially in the part that concerns the regulation of the competence of government bodies, the status of participants in the process, and the subject of the appeal.

Key words: *administrative justice system, doctrine, justice, courts, public administration, doctrines, human rights, judge, administrative law, administrative justice.*

Актуальність дослідження. Актуальність дослідження понятійно-категоріального апарату доктрини адміністративного судочинства обумовлена насамперед необхідністю усунення прогалин і суперечностей у законодавстві та правозастосовній практиці, а також загальною тенденцією до гармонізації українського адміністративного права з європейськими стандартами. У сучасних умовах, коли адміністративне судочинство виступає головним інструментом захисту громадянина від свавілля влади, особливої ваги набуває точність правового мислення та термінологічна єдність. Конституція України у статті 55 гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, а стаття 124 закріплює юрисдикцію судів на всю територію України, що прямо вимагає узгодженого та недвозначного тлумачення категорій адміністративної юстиції[1]. Зі свого боку, Кодекс адміністративного судочинства України, який постійно оновлюється, але ряд його понять залишається предметом судової та наукової полеміки. Водночас, європейські стандарти, зокрема Рекомендація № R(2004)20 Комітету міністрів Ради Європи щодо судової перевірки адміністративних актів, а також практика Європейського суду з прав людини, вимагають від національних систем адміністративного судочинства чітких процедурних гарантій, однаковості термінології та передбачуваності правозастосування. Отже, формування цілісного і логічно несуперечливого понятійно-категоріального апарату доктрини адміністративного судочинства є передумовою ефективного функціонування судової гілки влади, належного захисту прав людини і фундаментом для подальшої правової реформи в демократичному суспільстві.

Огляд останніх досліджень. До проблем в сфері правосуддя звертали увагу вчені, а саме: В. Авер'янов, Т. Аріфходжаєва, Н. Армаш, О. Бандурка, В. Бачинін, О. Безпалова, Ю. Битяк, М. Білуха, В. Богущкий, В. Бойко, А. Борко, І. Бородін, Т. Буда, В. Бринцев,

В. Галуцько, О. Гетьманець, І. Голосніченко, І. Городецька, В. Городовенко, Ю. Гридасов, І. Гриценко, С. Гусарев, Е. Демський, П. Діхтієвський, М. Зайчук, А. Замрига, В. Заросило, Є. Захаров, Р. Ігонін, В. Коваль, Л. Коваль, В. Ковальчук, Т. Коломоець, А. Комзюк, О. Кондратьєв, В. Копейчиков, В. Кривенко, М. Кравчук, О. Крушельницька, О. Кузьменко, Р. Кузьмін, Р. Куйбіда, Є. Курінний, В. Курило, В. Купенко, О. Лагода, В. Мартиненко, В. Матвійчук, Т. Мацелик, Р. Мельник, С. Мочерний, І. Надольний, І. Назаров, С. Обрусна, О. Овсянникова, О. Овчаренко, О. Петришин, В. Петрук, М. Пилипчук, А. Подоляка, С. Прилуцький, Д. Притика, А. Пухтецька, В. Сердюк, М. Смокович, Л. Сопільник, С. Стеценко, В. Стецюра, Н. Чернишова, В. Шаповал, В. Шкарупа та інші. Незважаючи на те, що науковці вже звертали увагу на проблеми в цій сфері, однак судова система України потребує додаткового аналізу та уточнення в контексті викликів сьогодення.

Мета і завдання статті полягає в тому щоб дослідити понятійно-категоріальний апарат доктрини адміністративного судочинства

Виклад основних положень. Понятійно-категоріальний апарат є фундаментальною складовою будь-якої правової доктрини, а в контексті адміністративного судочинства він виконує ключову функцію у забезпеченні наукової систематизації знань, правотворчої ясності, нормативної визначеності та правозастосовної передбачуваності.

Адміністративне судочинство як складова частина публічного права регулює особливий тип суспільних правовідносин - спори між фізичними чи юридичними особами з одного боку і суб'єктами владних повноважень з іншого і тому потребує чітко окресленого, системного, стабільного і водночас гнучкого понятійно-категоріального апарату.

Дискусійність багатьох понять, як-от «публічно-правовий спір», «суб'єкт владних повноважень», «адміністративний позов», «адміністративна юстиція» чи «юрисдикція адміністративних судів», зумовлює необхідність їх теоретичного осмислення та доктринального обґрунтування. Категорії та терміни, які складають зміст цієї системи понять, не можуть розглядатись виключно в абстрактно-науковому контексті, оскільки їх конкретизація безпосередньо впливає на процесуальні права і обов'язки сторін у судовому процесі, визначає межі юрисдикції адміністративних судів, окреслює обсяг судового захисту прав і свобод людини. На сьогодні серед науковців не досягнуто єдиної думки з цього приводу. Так, наприклад, науковець В. Задоя, вважає, що публічно-правовий спір, з одного боку, це матеріальні адміністративні правовідносини, коли особа вважає, що її права і інтереси в публічно-правовій сфері були порушені конкретним суб'єктом владних повноважень, і вона має матеріальне право звернутися за захистом до суду, а, з іншого, це адміністративні процесуальні правовідносини, бо наявність публічно-правового спору між конкретними учасниками адміністративних правовідносин підтверджується фактом діяльності адміністративного суду щодо його розгляду та вирішення[2]. Науковці С. Обрусна та К. Пасинчук у своєму дослідженні зазначили, що електронний суд є категорією адміністративного права, і з погляду науки та галузі адміністративного права це – складник електронного врядування, порівняно самостійна та унікальна форма судового адміністрування і юридичного процесу, заснованого на інформаційних технологіях, що забезпечують повний цикл руху документації та розгляду судової справи в електронному форматі, що має легальну юридичну природу. Проблеми впровадження електронного суду в Україні мають стати предметом дослідження адміністративно-правової науки, оскільки без належного наукового обґрунтування практичне його впровадження може бути малоефективним[3].

В Україні нормативну основу понятійного поля адміністративного судочинства закладено Кодексом адміністративного судочинства України, зокрема статтями 3, 4, 5, 19 та 50, де законодавець надає визначення базовим категоріям, однак не завжди забезпечує їх системну узгодженість з іншими нормативними актами чи із загальною правовою доктриною[4]. Згідно зі статтею 3 Кодексу адміністративного судочинства України адміністративне судочинство має своєю метою захист прав, свобод і інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин. Ця правова норма закріплює основоположне положення, що є вихідною позицією для всієї системи понять, які використовуються в адміністративному

процесі. А, у частині першій статті 4 КАС України визначено адміністративну справу як публічно-правовий спір, який виникає у зв'язку з реалізацією владних управлінських функцій суб'єктами владних повноважень, проте на практиці межі такого спору можуть бути розмиті через складність публічно-приватної взаємодії, особливо у сфері господарської діяльності, бюджетного регулювання чи соціального захисту. Водночас, поняття «суб'єкт владних повноважень», окреслене в частині першій статті 50 КАС України, нерідко набуває розширеного трактування в контексті рішень Конституційного Суду України, Верховного Суду та практики Європейського суду з прав людини, яка стає дедалі більш релевантною для інтерпретації положень національного законодавства. Проблема, однак, полягає в тому, що наявна дефінітивна база в законодавстві часто не відповідає потребам правозастосування і вимагає уточнення, узгодження або перегляду. Аналіз судової практики, зокрема рішень Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду, свідчить про існування значної кількості правових позицій, у яких тлумачення базових понять адміністративного процесу набуває розширеного, уточненого або навіть нового змісту. Це, у свою чергу, створює ризики неоднакового застосування норм адміністративного процесуального права, що прямо суперечить принципу правової визначеності, закріпленому, зокрема, у практиці Європейського суду з прав людини. Враховуючи положення статей 6 і 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5], національні правові системи зобов'язані забезпечити ефективний доступ до правосуддя, який включає не лише формальну наявність судового механізму, але й доступність правових термінів і категорій, що використовуються у процесуальному законодавстві. У цьому контексті необхідно звернути увагу на міжнародно-правові джерела, зокрема Рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо судового перегляду адміністративних актів [6], яка наголошує на необхідності чіткого та передбачуваного правового регулювання, у тому числі на рівні термінології.

Таким чином, понятійно-категоріальний апарат адміністративного судочинства є не лише системою термінів і дефініцій, а глибоким рефлексивним інструментом юридичної науки, що покликаний не тільки точно виражати правову дійсність, а й сприяти її ефективному нормативному врегулюванню та забезпеченню правової визначеності в межах адміністративного процесу.

Підсумовуючи дослідження понятійно-категоріального апарату доктрини адміністративного судочинства, необхідно констатувати, що його формування і подальше вдосконалення є не лише академічним завданням, а передусім передумовою належного функціонування системи адміністративної юстиції в демократичній правовій державі.

Таким чином, ефективність адміністративного судочинства значною мірою залежить від якості понятійного апарату, який має бути юридично точним, концептуально цілісним, логічно узгодженим і адаптованим до сучасних правових реалій, а систематизація, гармонізація та стандартизація основних категорій адміністративної юстиції мають стати предметом як законодавчої роботи, так і наукової доктрини. Зокрема, доцільно розглянути можливість доповнення Кодексу адміністративного судочинства України окремим розділом або додатком, що містив би тлумачення ключових термінів, що використовуються у тексті кодексу, а також створення єдиної доктринальної бази тлумачень у формі правових позицій Верховного Суду, яка б мала нормативне значення. Водночас, доцільно забезпечити узгодження термінології КАС України з іншими галузевими кодексами і законами, особливо в частині, що стосується регулювання компетенції органів влади, статусу учасників процесу та предмета оскарження. Отже, понятійно-категоріальний апарат адміністративного судочинства є не лише теоретичним інструментом, а реальною основою для формування сучасного, справедливого та ефективного механізму публічного судового контролю, який є невід'ємною ознакою демократичної правової держави згідно з принципами верховенства права, конституціоналізму та захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Задоя І.І. Публічно-правовий спір» та «спір з приводу звільнення з публічної служби» як об'єкти досліджень адміністративного права і процесу. *Юридичний науковий електронний журнал* № 5. 2024. С.646-648. URL. http://www.lsej.org.ua/5_2024/163.pdf
3. С. Обрусна С. , Пасинчук К. Електронний суд як адміністративно-правова категорія. *Південноукраїнський правничий часопис*. №3.2020. С.120-124
4. Кодекс адміністративного судочинства України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
6. Рекомендація № Rec(2004)5 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо перевірки законопроектів, існуючих законів та адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним в Європейській конвенції з прав людини. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_574#Text

